

РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ В ПІДТРИМКУ
ПРАВА ЛЮДИНИ НА ГІДНУ СМЕРТЬ

СМЕРТЬ НА ПРОХАННЯ В ЄВРОПІ

**(Біоетика та практика ЄСПЛ
щодо закінчення життя людини на прохання)**

Збірка рішень ЄСПЛ

Укладач, перекладач *Я. О. Триньова*

За загальною редакцією заслуженого юриста України,
професора *В. М. Куца*

Харків
«Право»
2019

УДК 343.9.01-048.66:608.1
С50

Рецензент:

Т. О. Анципова – суддя Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Смерть на прохання в Європі (Біоетика та практика ЄСПЛ щодо С50 закінчення життя людини на прохання) : зб. рішень ЄСПЛ / уклад., пер. Я. О. Триньова ; за заг. ред. В. М. Куца. – Харків : Право, 2019. – 376 с.

ISBN 978-966-937-798-2

У виданні вперше представлено українською всі рішення Європейського суду з прав людини щодо позбавлення життя на прохання станом на 2019 рік. Подібне видання російською також відсутнє. Ураховуючи положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», знання цього сегмента практики ЄСПЛ є необхідною складовою професіограми вітчизняних законотворців і правозастосовців. Пересічного ж громадянина можуть зацікавити фактичні обставини зазначеної категорії справ, що «розривають серце» навіть загартованого професіонала-правника.

Видання стане в нагоді як суб'єктам законотворчості та правозастосування, зокрема народним депутатам, суддям, прокурорам, адвокатам, викладачам, слухачам і студентам правничих навчальних закладів, так і широкому загалу читачів, які бажають розширити обрій своїх знань.

УДК 343.9.01-048.66:608.1

ISBN 978-966-937-798-2

© Триньова Я. О., укладання, переклад, 2019
© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ПЕРЕДМОВА

Діяльність Європейського суду з прав людини було започатковано 1959 року в Страсбурзі для розгляду ймовірних порушень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

Зазначена Конвенція була прийнята в 1950 році на виконання Загальної декларації прав людини, проголошеної Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року з метою додержання країнами-підписантами (учасниками Ради Європи) та забезпечення на своїй території прав і основоположних свобод людини.

Україна, ставши 9 листопада 1995 року членом Ради Європи, приєдналась до названої Конвенції, ратифікувавши її з наданням чинності з 11 вересня 1997 року. В частині 1 статті 46 Конвенції зазначено, що Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ у всіх справах, що їх стосуються, тому Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 2006 року Конвенція та практика ЄСПЛ проголошені джерелами вітчизняного права. При цьому під практикою ЄСПЛ визнається «практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини» (ст. 1 Закону), що діяла до створення ЄСПЛ. Звернутись до ЄСПЛ можливо після вичерпання всіх національних засобів захисту, на підтвердження чого до відповідної заяви додаються рішення всіх національних судових інстанцій. В середньому термін розгляду заяви в ЄСПЛ складає 3–5 років.

Положення зазначених нормативних актів знайшли свій розвиток у процесуальному законодавстві України, в якому наскрізними настановами декларується необхідність дотримання принципу верховенства права та практики ЄСПЛ. Так, згідно частини 2 статті 8 Кримінального процесуального кодексу «принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини», а однією з ознак принципу законності відповідно до цього кодексу, є те, що кримінальне процесуальне законодавство України «застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» (частина 5 статті 9).

Цивільне процесуальне законодавство України також декларує принцип верховенства права через застосування практики ЄСПЛ. Так в частині 4 статті 10 Цивільного процесуального кодексу України зазначається: «Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права».

Обов'язковість використання при провозастосуванні практики ЄСПЛ також передбачена Господарським процесуальним кодексом України (частина 4 статті 11) та Кодексом адміністративного судочинства (частина 2 статті 6, частина 1 статті 7).

Отже, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і відповідна практика ЄСПЛ є джерелом національного права і частиною українського законодавства, а їх знання та вміння застосувати у своїй діяльності є необхідною складовою професіограми вітчизняного правника.

Одним із маловідомих в Україні аспектів діяльності ЄСПЛ є його практика щодо закінчення життя людини на її прохання чи прохання близьких родичів або за рішенням суду. Вказані три можливі ситуації об'єднуються в рішеннях ЄСПЛ одним поняттям: закінчення життя на прохання.

Перелік рішень ЄСПЛ щодо закінчення життя на прохання, наведених у цьому виданні, взято з офіційного інтернет ресурсу ЄСПЛ¹, на якому їх можливо переглянути в оригіналі. Крім зазначених рішень ЄСПЛ періодично публікував свої звіти щодо розгляду справ, які стосувались інших біоетичних проблем, таких як репродуктивні права людини, згода на медичне втручання, зберігання відбитків пальців та ДНК, право на доступ до інформації про своє біологічне походження. Такі звіти видавались у 2009, 2012, 2016 роках². Однак виклад судових рішень у вказаних звітах є надто обмеженим, а після 2016 року подібні звіти не публікувались взагалі, хоча за цей період було розглянуто низку справ, що стосуються біоетичної проблематики, та прийнято відповідні рішення.

Відтак ініціатива самостійного перекладу та видання матеріалів практики ЄСПЛ щодо позбавлення життя людини на прохання, проявлена відомим в Україні та за її межами фахівцем у галузі біоетики й біоетизації кримінально-правового забезпечення протидії злочинності **Триньовою Яною Олегівною** заслуговує схвалення та підтримки. Її доробок надасть можливість для широкого ознайомлення з матеріалами вказаних справ та розуміння правової позиції ЄСПЛ у цій сфері як фахівцям, так і широкому загалу.

Читачу слід мати на увазі, що вживаючи термін «біоетика» у назві свого звіту (*Bioethics and the case-law of the Court*, 2016), ЄСПЛ надає його роз'яснення: «для цілей цього звіту термін «біоетика» розуміється як захист людини (її прав, зокрема людської гідності) в контексті розвитку біомедичних наук³». Тобто Судом використовується так зване галузеве поняття біоетики. Однак, поняття «біоетика», що стало широко використовуватись світовою

¹ www.echr.coe.int

² Звіт за 2016 рік можна завантажити за посиланням www.echr.coe.int (*Case-law – Case-Law Analysis – Research Reports. Bioethics and the case-law of the Court*).

³ *Research Reports. Bioethics and the case-law of the Court, 2016.* www.echr.coe.int

науковою спільнотою починаючи з 70-х років ХХ століття, має й інше значення. Один з основоположників біоетики – Ван Ренселлер Поттер (1911–2001) розглядав її як міжгалузеве комплексне знання про правила співіснування людини з іншими елементами екосистеми. Основним завданням біоетики він вбачав забезпечення безпеки існування екосистеми Землі, а відповідно забезпечення безпеки існування і самої людини. Біоетику в такому значенні він називав «глобальною», оскільки саме через свою мультидисциплінарність та загальну мету, вона включає в себе «галузеві» біоетики: медичну (медична деонтологія), екологічну, гендерну, нанотехнологічну тощо¹. На переконання В. Р. Поттера, глобальна біоетика має бути не просто наукою, а новою мудрістю, яка б об'єднала два найбільш та вкрай необхідні елементи – біологічне знання та загальнолюдські цінності.

Інтерес до біоетики сформувався у відповідь на все ширше оперування людством так званим небезпечним знанням, що часом ставало й продовжує ставати загрозою існування не тільки людства, але й самої планети Земля (розщеплення атому, винайдення все нових видів озброєння, нанотехнологій, штучного інтелекту, здійснення експериментів над екосистемами, проведення дослідів над геномом людини тощо). Небезпечним це знання називають через дисбаланс, яке воно вносить у життєдіяльність цивілізації. Результати цього знання, особливо віддалені через відсутність інформації про них, здатні спричинити невідворотні шкідливі наслідки глобального характеру. Наприклад відкриття клонування чи допоміжних репродуктивних технологій в кінці 80-х років ХХ століття (народження першої дитини «з пробірки») стало не просто несподіванкою, а великою проблемою через відсутність знання про наслідки таких відкриттів та нормативного забезпечення в цій сфері. Вирішувати зазначену проблему з метою адаптації людства до нових реалій довелось нашвидкоруч. Навіть через майже півстоліття з часу їх відкриття ставлення до клонування та допоміжних репро-

¹ Ван Ренселлер Поттер – американський вчений-біохімік, автор більш як 300 праць в галузі біохімії, етики науки та біоетики, включаючи дві фундаментальні праці «Біоетика – міст в майбутнє» (1971) та «Глобальна біоетика» (1988), засновані на ідеях його вчителя – засновника екологічної етики – Леонардо Леополдо.

На думку дослідників наукової спадщини В. Р. Поттера, поняття «біоетика» був запропонований ним під впливом К. Уаддінгтона – шотланського ембріолога та зоолога, який вважав, що кожне наступне покоління людства потребує не етику – як теорію або особливий філософський дискурс, але «біологічної мудрості», яка б визначала наш вибір етичних правил. При цьому сам процес пошуку мудрості також є етичним (*Соціальна біоетика сквозь призму глобальної біоетики / Междунар. гос. еколог. ин-т им. А. Д. Сахарова Бел. гос. ун-та; Т. В. Мишаткина, С. Б. Мельнов, Т. Н. Цырдя [и др.]; под ред. канд. филос. наук, проф. Т. В. Мишаткиной, д-ра биол. наук, проф. С. Б. Мельнова. – Минск: ИВЦ Минфина, 2018. – 518 с. (С.26)*).

дуктивних технологій як серед фахівців, так і серед пересічних громадян, неоднозначне.

Подібна ситуація виникла й тоді, коли медична наука завдяки науково-технічному прогресу навчилася подовжувати життя невеличково хворих на тяжкі захворювання людей або осіб, які народжуються з вадами, не сумісними з життям чи отримали такого роду травми, без урахування якості такого життя що фактично перетворюється на їх біологічне існування. Воно, до того ж, зазвичай супроводжується негуманними фізичними та/або моральними стражданнями. В зазначеній ситуації медична наука в своєму розвитку випередила пануючу етику та юриспруденцію багатьох країн світу, включаючи й українську, які не дають відповіді на питання, чи можливе припинення існування людини, що опинилася в такому стані, за її усвідомленим рішенням або рішенням відповідних уповноважених осіб чи інституцій, наприклад суду.

Законодавче врегулювання позбавлення життя іншої людини на прохання в Україні є доволі актуальною проблемою, що обговорюється в суспільстві багато років. Сьогодні таке діяння визнається вбивством. Упорядниця цього видання, Триньова Я. О., вперше в історії вітчизняного кримінального права довела, що подібна оцінка такого позбавлення життя є застосуванням *аналогії закону*, яка в Україні заборонена. Аргументація цього висновку проста і переконлива: вбивство є насильницьким злочином; насильством є протиправне застосування фізичної або психічної сили щодо людини *всупереч її волі* з метою спричинення фізичної або психічної шкоди; оскільки у випадку спричинення смерті на прохання це відбувається не всупереч волі особи, діяння не може вважатися вбивством, його слід виокремити в самостійне кримінальне правопорушення проти життя з віднесенням до числа посягань невеликого ступеня тяжкості, а в перспективі – до кримінальних проступків¹.

Зазначене стосується лише випадків протиправного, тобто забороненого нормами права ненасильницького позбавлення життя іншої людини. На думку Триньової Я. О., що заслуговує уваги та підтримки, в Україні настала пора за прикладом багатьох інших країн світу легалізувати деякі види такого позбавлення життя, а саме: етаназію, ортаназію та самогубство, асистоване лікарем (САЛ, що охоплюються родовим поняттям «правомірне позбавлення життя іншої людини на прохання». Для реалізації вказаної пропозиції нею було розроблено відповідний проект закону «Про забезпе-

¹ Триньова Я. О. Кримінально-правова оцінка позбавлення життя людини із співчуття до неї. Автореферат дис. на здобуття наукового ступеню канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Національна академія прокуратури України. Київ, 2010. 19 с.

чення права людини на гідну смерть» (2008 р.)¹, який неодноразово скеровувався до Верховної ради України різних скликань, але поки що не звернув на себе уваги законодавця. Неврегульованість зазначеного аспекту суспільного життя в Україні зумовлює відповідне порушення прав людини та громадянина, передбачене Конвенцією, що може стати підставою для звернення громадян України до ЄСПЛ. Підготовлене Триньовою Я. О. видання заповнює існуючу прогалину в інформації щодо практики Суду в зазначеній сфері, а тому стане в нагоді як професійним юристам, так і всім, хто прагне прирощення своїх знань. До того ж, воно сприятиме виправленню дисбалансу між сучасними потребами суспільства та законодавчою і правозастосовною практиками в зазначеній сфері.

***Заслужений юрист України,
старший радник юстиції,
професор***

Віталій Куц

¹ Триньова Я. О. «Біоетика кримінально-правового забезпечення протидії злочинності: монографія» / Я. О. Триньова. Харків. Право, 2019. – 536 с. Також проект цього закону представлено у відеоформаті на каналі *YouTube/Триньова_Яна/Шлях_легалізації_евтаназії_в_Україні*

**СПРАВА «ПРІТТІ ПРОТИ
СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»
(CASE OF PRETTY V. UNITED KINGDOM)**

Заява № 2346/02

Короткий виклад обставин справи.

Заявниця вмирала від невиліковного захворювання моторних нейронів – дегенеративного захворювання, що вражає м'язи (параліч). З огляду на те, що кінцева стадія хвороби непрогнозована (найчастіше хворі помирають від дихальної недостатності, яка може настати в будь-який момент), вона хотіла мати можливість контролювати, як і коли вона помре. Через свою хворобу заявниця не могла покінчити життя самогубством самостійно і хотіла, щоб її чоловік допоміг здійснити це діяння. Про що вона і просила владу. І хоча англійське законодавство самогубство не вважає злочином, проте допомога в цьому – є кримінально караним діянням. Оскільки влада відмовила в її проханні, заявниця оскаржила це рішення на тій підставі, що її чоловікові не було гарантовано свободи від переслідування, якщо він допоможе їй померти.

Повний текст рішення.

**СПРАВА «ПРІТТІ ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»
(PRETTY V. UNITED KINGDOM)**

У справі «Прітті проти Сполученого Королівства» Європейський Суд з прав людини (Четверта секція), засідаючи палатою до складу якої увійшли:

М. Пеллонпаа (M. Pellonpää), *Голова*,

Ніколаса Братца (NicolasBratza),

Е. Палм (E. Palm),

Е. Макарчиков (J. Makarczyk),

М. Фішбаха (M. Fischbach),

Ж. Касадевалля (J. Casadevall),

С. Павловського (S. Pavlovschi), *судді*

а також за участю пана М. О'Бойла (M. O'Boyle), *Секретар секції*,

провівши 19 березня 2002 року і 25 квітня 2002 року наради у справі за закритими дверима, в останній із зазначених днів постановляє таке рішення.

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 2346/02) проти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Сполученого Королівство), що надійшла до Європейського Суду згідно статті 34 Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі – Конвенція) від підданої Сполученого Королівства пані Діани Прітті (далі – заявниця) 21 грудня 2001 року.

2. Інтереси заявниці, якій за рішенням Європейського Суду були компенсовані витрати з надання юридичної допомоги, представляв у Суді пан С. Чакрабарті – адвокат, що практикує в м. Лондон. Влада Сполученого Королівства (далі – держава-відповідач) були представлені в Суді Уповноваженим Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Європейському суді з прав людини, паном К. Хумерслі, співробітником Міністерства закордонних справ і у справах Співдружності, м. Лондон.

3. Заявниця, яка страждає невиліковним нейродегенеративним захворюванням, яке уражає моторну систему і призвело до паралічу, стверджує, що відмова Директора з питань публічних переслідувань (Director of Public Prosecutions) дати зобов'язання не піддавати її чоловіка судовому переслідуванню у разі, якщо той допоможе їй вчинити самогубство, а також передбачена правом Сполученого Королівства заборона на надання сприяння при здійсненні самогубства порушує її права, передбачені статтями 2, 3, 8, 9 і 14 Конвенції.

4. Заяву було передано до провадження Четвертої Секції Європейського Суду (пункт 1 Правила 52 Регламенту Європейського Суду). Усередині цієї Секції на підставі пункту 1 Правила 26 Регламенту Європейського Суду, було сформовано палату для розгляду справи (пункт 1 статті 27 Конвенції).

5. Заявниця і держава-відповідач представили в Європейський Суд свої зауваження щодо прийнятності та суті справи (підпункт «b» пункту 3 Правила 54 Регламенту Європейського Суду). Крім того, в Суд надійшли коментарі організацій, які не є сторонами у справі, – Товариства добровільної евтаназії (Voluntary Euthanasia Society)

і Конференції католицьких єпископів Англії і Уельсу (Catholic Bishops Conference of England and Wales). Голова Палати Суду дозволив їм подати письмові зауваження у справі (пункт 2 статті 36 Конвенції та пункт 3 Правила 61 Регламенту Європейського Суду). Заявниця відповіла на ці зауваження (пункт 5 Правила 61 Регламенту Європейського Суду).

6. Слухання у справі були проведені в Палаці прав людини, Страсбург, 19 березня 2002 року (пункт 2 Правила 59 Регламенту Європейського Суду).

У засіданні Європейського суду взяли участь:

(А) від держави-відповідача: пан К. Хумерслі, Уповноважений Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Європейському суді з прав людини, пан Дж. Кроу, пан Д. Перрі, адвокати, пан А. Бакарезе, пан Р. Кокс, радники;

(В) від заявниці: пан П. Хаверс, королівський адвокат, пані Ф. Морріс, адвокат, пан А. Дабк, адвокат-стажер.

Також на слуханнях справи були присутні заявниця та її чоловік, пан Б. Прітті.

Європейський Суд заслухав виступи пана П. Хаверса і пана Дж. Кроу.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

7. Заявниці 43 роки. Вона перебуває у шлюбі вже двадцять п'ять років і проживає зі своїм чоловіком, донькою та онукою. Заявниця страждає на бічний аміотрофічний склероз. Це прогресуюче нервово дегенеративне захворювання рухових нейронів центральної нервової системи, пов'язане з поступовим ослабленням довільних м'язів тіла. Воно призводить до сильного ослаблення рук і ніг, а також дихальних м'язів. Причиною смерті зазвичай є дихальна недостатність і пневмонія, що виникають через ослаблення м'язів дихальної системи, м'язів мовного апарату і ковтальних м'язів. Сучасна медицина не може зупинити розвиток хвороби, на яку страждає заявниця.

8. З тих пір як в листопаді 1999 року у заявниці виявили бічний аміотрофічний склероз, її стан стрімко погіршується. В даний час